

Ana Jenko Kovačič

TRANSKRIPCIJA POREŠKE *LIBER IURIUM EPISCOPALIIUM* I IZPOD PERESA MIRKA ZJAČIĆA: KRITIČNI KOMENTAR

asist. Ana Jenko Kovačič, MR
Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete
Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana
ana.jenkokovacic@ff.uni-lj.si

UDK 27-24(497.571Poreč)Zjačić, M.
Prethodno priopćenje
Priljeno: 15. 10. 2018.
Prihvaćeno: 13. 12. 2018.
DOI: 10.21857/yvjrdocqg5y

Prispevek obravnava neobjavljeno delo pravnika, arhivista in paleografa Mirka Zjačića, transkripcijo poreške Liber iurium episcopaliium I. Gre za pomemben pisni vir poreške škofije, ki je nastal v drugi polovici 15. in prvi polovici 16. stoletja pod poreškima škofoma Antonom Pavarom in Girolamom Campegiom. Kodeks vsebuje 275 vnosov, ki časovno obsegajo predvsem obdobje od 10. do konca 13. stoletja in posledično predstavlja ključen vir pri proučevanju ne le poreške škofije, temveč vseh vidikov življenja v Poreču v tem časovnem obdobju. Zjačić je rokopisno knjigo, ki obsega 322 folijev, transkribiral, besedilo pa je opremil z izčrpnim kritičnim aparatom. Transkripciji manjka spremna študija; sumaričen uvodnik je po Zjačićevi smrti dodal Darinko Munić. Transkripcija je narejena z natančnostjo, s katero se je avtor loteval tudi drugih pisnih virov, posebej pa je potrebno izpostaviti mnoge zaznamke in popravke filološke narave. Transkripcija kodeksa je zanimiva s strokovnega vidika, posebej če primerjamo njegovo delo z izvirnikom v Poreču. Pri svojem delu večinoma ni upošteval nekaterih pomembnih elementov besedila, ki se danes smatrajo kot ključni pri obravnavi kartularjev, registrov in podobnih del. Gre predvsem za zunanje značilnosti rokopisa ter določene vsebinske elemente, ki pričajo o okoliščinah nastanka kodeksa in morajo posledično predstavljati pomemben del transkripcije.

Ključne besede: Mirko Zjačić, Liber iurium episcopaliium I, transkripcija, Poreč, pisni viri.

Pravnik, arhivist in paleograf Mirko Zjačić (1912–1977) je s svojim strokovnim in znanstvenim udejstvovanjem, predvsem pa s transkripcijami pomembnejših srednjeveških in zgodnjenovoveških virov s področja Istre in Dalmacije

veliko prispeval k raziskovanju in poznavanju regije.¹ Nekatera izmed njegovih del so žal ostala neobjavljena, med drugim tudi transkripcija poreške *Liber iurium episcopaliūm I* (v nadaljevanju: LIE I).² Transkripcijo je začel pripravljati 9. oktobra 1966 ter jo zaključil 22. februarja 1968, do 27. junija 1968 pa je delo dopolnil z usklajevanjem prepisa z izvornikom ter ga opremil s kritičnim aparatom. Tipkopis je po njegovi smrti ostal na Zavodu za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Reki.³

LIE I predstavlja prvo od osmih rokopisnih knjig poreške škofije, ki vsebujejo prepise dokumentov in posamezne samostojne vnose o imetju ter pravicah poreške škofije od 10. do 16. stoletja. Knjiga je nastala za čas škofa Antona Pavara (1487–1500).⁴ Poreški škof Girolamo Campegio (1516–1533)⁵ jo je nekaj desetletij pozneje, leta 1519, odnesel LIE I skupaj z izvorniki v Raveno, kjer so štirje tamkajšnji notarji overovili večino prepisov. Kodeks vsebuje 275 vnosov na skupno 322 folijih. Večina prepisanih dokumentov je datiranih v drugo polovico 13. stoletja. Vnosi – med njimi je največ notarskih instrumentov – obravnavajo predvsem zemljiško posest poreške škofije. Prevladujejo fevdne podelitve ter posebne podelitve zemljišč na ozemlju mesta Poreč v zakup ter s tem povezani spori z mestno komuno. Med pomembnejšimi listinami omenimo prepis ponarejenega Evfrazijevega privilegija, listino cesarja Otona II. iz leta 983, listino kralja Henrika IV. iz leta 1077, privilegij papeža Aleksandra III. iz leta 1077, listino kralja Rudolfa I. iz leta 1291 in razsodbo istrskega mejnega grofa Bertolda III. Andeškega v sporu med poreško škofijo in komuno glede ozemlja mesta Poreč iz leta 1194.⁶

¹ Za dostop do gradiva, pomoč, pripravljenost za sodelovanje ter napotke se želim zahvaliti reškemu Institutu za povijesne i družbene znanosti, še posebej pa dr. Sanji Holjevac. Darinko Munić, Dr. Mirko Zjačić: Život i djelo (1912–1977), *Jadranski zbornik: Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara XI*, 1983, 353–359; Anamari Petranović, Dr. Mirko Zjačić (1912.–1977.) kao pravni povjesničar/arheograf, *Problemi sjevernog Jadrana XII*, 2013, 151–161.

² Biskupijski arhiv u Poreču, Fond Porečka biskupija, serija I. Knjige biskupskih prava, I. Prva knjiga biskupskih prava (*Iurium Episcopaliūm Liber I*). Za dostop do gradiva se najlepše zahvaljujem Branki Poropat. Za različice v poimenovanju poreškega kodeksa glej Darinko Munić, *Liber iurium episcopaliūm (Una fonte inedita concernente il passato di Parenzo)*, *Atti XIV*, 1983–84, 235–236.

³ Mirko Zjačić, *Liber Iurium Episcopaliūm (dioecesis Parentinae)* (tipkopis, HR-AHAZU-RI-Zjačić, Mirko/"*Liber Iurium Episcopaliūm (dioecesis Parentinae)*"), Rijeka 1968.

⁴ Francesco Babudri, *I vescovi di Parenzo e la loro cronologia*, *AMSI XXV*, 1909, 261–263.

⁵ Prav tam, 364.

⁶ Za splošno predstavitev, tipološko opredelitev ter analizo LIE I glej Ana Jenko Kovačić, *Poreška Iurium Episcopaliūm Liber I: Predstavitev, analiza in tipološka opredelitev kodeksa (v postopku recenzije)*.

Uvodoma je treba pojasniti, da Zjačić ni bil prvi, ki je transkribiral prepise v LIE I. Pietro Kandler, ki je v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja objavil svoj *Codice diplomatico istriano* (v nadaljevanju: CDI) v petih zvezkih,⁷ se je za potrebo objave dokumentov poslužil tudi poreškega kodeksa. Listin, ki so obenem vnešene v LIE I in transkribirane v CDI, je šestdeset in za vsaj eno tretjino je mogoče potrditi, da so nastale neposredno na podlagi vnosov v poreškem kodeksu.⁸ Poleg tega je bila LIE I uporabljena tudi pri sestavljanju dela *Monumenta Germaniae Historica*.⁹ Kodeks oziroma posamezni prepisi listin v njem so bili pri raziskovanju preteklosti Poreča uporabljani kar nekajkrat, na primer pri Benussijevi analizi Evfrazijevega privilegija¹⁰ ter pri Babudrijevem poskusu kronologije poreških škofov,¹¹ nazadnje pa v prispevku o štirih prepisih listin v neobjavljenem kodeksu z naslovom *Monumenta Capituli Ecclesiae Collegiatae Sanctae Sophiae Duorum Castrorum ab anni 938–1815*, hranjenem v arhivu kanfanarske župnije.¹²

Zjačić je transkribiral celotno LIE I; njegov tipkopis obsega 611 strani, dodal mu je še znanstveno-kritični aparat v obsegu več kot dva tisoč opomb. Svoje transkripcije ni opremil s spremno študijo, ki sicer predstavlja ključen element vsake kritične edicije vira. Kot osnova za morebitno študijo bi najverjetneje služile njegove ročno napisane beležke na štirih straneh, ki pa so izgubljene. Zanje vemo le na podlagi dveh prispevkov Darinka Munića, ki se je po Zjačićevi smrti

⁷ Pietro Kandler, *Codice diplomatico istriano* I–III, Trieste 1986.

⁸ Od skupno 60 listin, ki so v LIE I in v CDI, jih je možno 42 neposredno povezati z LIE I. Kandler je v osmih primerih navedel kot provenienco poreški škofijski arhiv (»Archivio di Parenzo«, »Archivio Episcopale di Parenzo«). Tem je treba prišteti še prepise listin v družinskem arhivu Polesinijev v Rimu; od 34 primerov, ki imajo kot provenienco naveden Polesinijev arhiv in so obenem tudi v LIE I, je vsaj za polovico izmed njih mogoče potrditi, da so nastali na podlagi vnosov v poreškem kodeksu. O tem nam pričajo overovitve ravninskih notarjev na koncu posameznih vnosov v LIE I (celoten kodeks je bil na začetku 16. stoletja overovljen s strani ravninskih notarjev). Prepisi listin, ki imajo na koncu dodatek overovitve z imenom ravninskega notarja, nedvomno izhajajo iz LIE I.

⁹ MGH DD O II, 356 – 357, št. 301.

¹⁰ Bernardo Benussi, Privilegio Eufrasiano, AMSI XVIII, 1892, 49–86. LIE I je najverjetneje uporabil tudi pri pisanju svojega poglobitnega dela, *Istria nei suoi due millenni di storia*, Pola 1924.

¹¹ Babudri, I vescovi di Parenzo, 170–284; isti, Un diploma di Carlo quinto, AMSI XXVII, 1911, 94–95. LIE I je uporabil tudi pri pisanju svojega preglednega dela o zgodovini poreške cerkve, isti, Parenzo nella storia ecclesiastica, AMSI XXVI, 1910, 81–148.

¹² Ante Matan, Excerpta manuscripti Canfanariensis: Vladarske listine i papinska povlastica iz kodeksa *Monumenta Capituli Ecclesiae Collegiatae Sanctae Sophiae Duorum Castrorum ab anno 938–1815*, Acta Histriae XXI/4, 2013, 513–524.

ukvarjal z njegovim delom na LIE I.¹³ Zjačićevim beležkam je bil dodan tudi popis vseh osmih poreških knjig, ki ga je pripravil tedanji tajnik poreško-puljske škofije Ivan Pavić, vendar tudi nahajališče slednjega ni poznano, kakor tudi ne nahajališče korespondence v obsegu treh pisem, ki sta si jo leta 1968 izmenjala Zjačić in Pavić.¹⁴

Spremljevalno besedilo, ki ga je pripravil Darinko Munić in je shranjeno v isti arhivski mapi kot Zjačićeva transkripcija, je prav tako v tej obliki neobjavljeno. Njegov prispevek lahko označimo kot poskus analize transkripcije, ki pa služi kvečjemu kot pomagalo pri rokovanju z Zjačićevim delom, saj umanjka uvid v njegov metodološki pristop ter tipološka opredelitev poreškega kodeksa. Svoji ideji o uvodni študiji k izdaji vira se je želel približati s kratkim objavljenim prispevkom o LIE I, ki pa prinaša predvsem sumarične informacije o zunanjih značilnostih kodeksa ter vsebini prepisanih dokumentov.¹⁵ Iz Munićevega besedila je razvidno, da je Zjačićovo delo izjemno cenil – označil ga je kot »neobjavljeno znanstveno-kritično besedilo« –, vendar ni opozoril na nekatere pomanjkljivosti, ki jih nepopolno besedilo prinaša. Namen pričujočega prispevka je potemtakem analiza Zjačićevega dela s posebnim ozirom na njegov metodološki pristop.

Delo s kartularji in knjigami pravic – teoretični okvir

Poreško LIE I tipološko umeščamo med knjige pravic, za katere se uporablja termin *liber iurium*. Predstavljajo podkategorijo kartularjev oziroma kopijalnih knjig in posledično veljajo za delo z njimi podobni pristopi kot pri slednjih. Za opredelitev metodologije Zjačićevega pristopa k poreškemu kodeksu si moramo najprej na kratko ogledati sodobne principe rokovanja s tovrstnimi deli.

¹³ Darinko Munić, Uvodne bilješke uz »Liber iurium episcopialium (dioecesis Parentinae)« M. Zjačića (tipkopis, HR-AHAZU-RI-Zjačić, Mirko/»Liber Iurium Episcopialium (dioecesis Parentinae)«), s.p.; sodeč po Munićevem delu, so beležke zajemale predvsem Zjačićeva opažanja o nekaterih zunanjih značilnosti kodeksa (zunanje mere, roke pisarjev, stanje ohranjenosti ...).

¹⁴ HR-AHAZU-RI-Zjačić, Mirko/korespondenca; na začetku mape je vložen list papirja, na katerem je podpisani Darinko Munić zapisal, da je iz arhivske mape vzel dotična tri pisma. Najverjetneje je podobno storil tudi z Zjačićevimi beležkami, saj jih je, tako kot pisma, uporabil pri pisanju svojih dveh prispevkov o Zjačićevi transkripciji. Posledično je mogoče sklepati, da je gradivo v Munićevi zapuščini, ki pa še ni bila pregledana in urejena.

¹⁵ Munić, *Liber iurium episcopialium*, 235–244. Iz besedila je razvidno, da se je oprl na nekatera Zjačićeva opažanja v znanstveno-kritičnem aparatu transkripcije.

Kartularji (in knjige pravic kot njihova podskupina, kamor umeščamo tudi poreško LIE I)¹⁶ ne predstavljajo jasno opredeljenega tipa in niti nimajo splošno priznane klasifikacije. Med seboj se razlikujejo v več elementih – namenu in okoliščinah nastanka, izvedbi, vsebini, notranji razporeditvi prepisov, fazah nastanka ter končni uporabi. Ključna naloga raziskovalca, ki potrebuje za svoje delo informacije iz vsebine posameznega vnosa v takem kodeksu, je, da oceni, v kolikšni meri so prepisi verodostojni. Zato je poznavanje značilnosti posameznega kodeksa pomemben pogoj za primarno kritiko dokumentov, ki jih vsebuje. Posebej pomembni so namen nastanka kartularja, okoliščine nastanka ter metodologija, s katero so se pisarji oziroma uredniki lotili dela. Namen nastanka je le redko izražen in ga je treba večinoma razbrati iz analize zasnove in vsebine dela. Pri raziskovanju okoliščin nastanka je pomembno, da določimo faze, v katerih je delo nastajalo. Pri tem nam pomagata predvsem paleografija in kodikološka analiza posameznih leg ter drugi indici, ki morebiti pričajo o časovnem loku nastanka. Prav tako je treba upoštevati zunanje in notranje značilnosti besedila. V primeru, da obravnavamo izvirno listino, govorimo o klasičnem formularju, standardne listinske dele pa označujemo z izrazi, uveljavljenimi v diplomatiki. Pri kartularju govorimo o posameznih vnosih, ki so sestavljeni iz prepisa dokumenta (tu je treba upoštevati, ali so izvirniki prepisani v celoti ali so določeni deli izpušeni – če da, kateri), ter drugih notranjih elementih, kot so na primer overovitve notarjev posameznih prepisov ali pripisi prepisovalcev.

Od pisarja je bilo odvisno, ali bo upošteval tudi nekatere zunanje značilnosti izvirnikov, ki jih je vnašal v kartular. To ni bila redka praksa, njen namen pa je bil, da bi se z ohranjanjem zunanjih elementov ter slikovnega vtisa izvirnika

¹⁶ LIE I v teoriji ne sodi med kopijalne knjige oziroma kartularje, saj ne vsebuje prepisov zgolj tistih listin, katerih avtor je bila druga oseba (oziroma institucija) kot naročnik knjige. Poreški kodeks vsebuje dokumente različnih avtorjev, tudi poreških škofov. Prav tako ga ne moremo umestiti med registre, katere od kartularjev ločuje veliko več distinktivnih elementov kot le vprašanje provenience vključenih dokumentov. Glede na to, da je LIE I nastala v Poreču, torej v italijanskem vplivnem krogu, je potrebno ustrezno tipološko opredelitev iskati v povezavi z deli iz Italije. V zadnjih desetletjih se je v italijanski stroki uveljavil izraz *libri iurium*, knjige pravic, za tovrstna dela, ki vključujejo listine ne glede na provenienco, temveč glede na vsebinski okvir. Gre za nabore dokumentov, ki izpričujejo različne pravice določene ustanove. Zaradi mnogih skupnih točk s kartularji sodijo med njih kot podkategorija. Poznane so tako pri cerkvenih institucijah (*Codex Wangianus* škofije v Trentu, *Codex Sicardi* škofije v Cremoni), predvsem pa kot proizvodi s strani komun (najbolj poznane so komunalne *libri iurium* iz Genove). Posledično veljajo za delo z njimi enaka izhodišča in smernice kot za delo s kartularji, glej Paolo Cammarosano, *Italia medievale: Struttura e geografia delle fonti scritte*, Roma 1991, 146–150; Antonella Rovere, I »Libri iurium« dell'Italia comunale, v: *Civiltà comunale: Libro, scrittura, documento: Atti del convegno*, Genova 1988, 157–199.

povečala zanesljivost prepisa v očeh bralca oziroma uporabnika. Z vidika raziskovalca je ravno upoštevanje zunanjih značilnosti še posebej pomembno in ključno iz dveh razlogov. Prvi je, da nam posnemanje videza izvirnika govori o načinu dela prepisovalca ter njegovi želji po vnosu določene mere verodostojnosti, drugi pa je možnost diplomatske analize posamezne prepisane listine.

Takšna previdnost pri obravnavi prepisov ter razumevanje namena in okoliščin nastanka sta potrebna zato, ker obstaja možnost za ponarejanje ali napačen prepis na več ravneh. Ena od možnosti je, da je bil izvorni dokument v osnovi falsifikat (pri tem ni pomembno, ali je prepisovalec to vedel ali ne) in je bil prepisan v kartular. Druga možnost je, da izvorni dokument sploh nikoli ni obstajal, tako da posamezni vnos v kartular ne predstavlja prepisa, temveč novo napisano besedilo. Tretja možnost je, da je pisar pri svojem delu storil napako; morda prepisal kakšno osebno ali krajevno ime narobe, ni bil dovolj več latinščine oziroma pisave, v kateri je izvornik napisan in tako dalje.

Overovitve posameznih vnosov s strani notarjev so dobrodošlo pomagalo in v teoriji povečajo dokazilnost posameznih vnosov. S tem je bila omogočena raba kartularja in knjig pravic pred sodiščem. Vendar je kljub temu potrebna previdnost takrat, ko je med časom nastanka izvirnika in overovitvijo prepisa notarja preteklo daljše časovno obdobje.

Transkripcija kartularja oziroma knjige pravic uporabniku prinaša besedilo, prepisano dvakrat. Zato je ključnega pomena, da transkripcija vsebuje tudi vse tiste dodatne informacije, ki jih raziskovalec potrebuje za presojo avtentičnosti besedila. Tu je bila v preteklosti velikokrat storjena napaka, ki je danes že presežena – kartularjev in knjig pravic niso preučevali kot celoto, temveč so iz njih jemali le posamezne vnose ter jih obravnavali kot vsak drugi prepis. Tudi pri sestavljanju transkripcij tovrstnih kodeksov je metodološko neustrezno, če se posega v notranjo razporeditev vnosov v izvorniku ter se jo prilagaja za potrebe objave.¹⁷

Analiza Zjačićeve transkripcije LIE I

Tipkopis obsega 611 foliranih listov (dva, list 371 in list 586, sta podvojena) ter nadaljnjih 126 listov znanstveno-kritičnega aparata z 2025 opombami. V besedi-

¹⁷ Povzeto po: Harry Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien* I, Leipzig 1915, 146–147; Otto Meyer, Renate Klausner, *Clavis medievalis: Kleines Wörterbuch der Mittelalterforschung*, Wesbaden 1962, 139; Bogo Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1973, 385–386; Paolo Cammarosano, *Italia medievale: Struttura e geografia delle fonti scritte*, Roma 1991, 65–66; Reinhard Härtel, *Notarielle und Kirchliche Urkunden im Frühen und Hohen Mittelalter*, Wien-München 2011, 225–231.

lo prepisa je Zjačić vstavil eno izmed treh foliacij, ki so prisotne v kodeksu,¹⁸ pri čemer je *versus* stran označeval s črko *a*.¹⁹ Posamezni vnosi v LIE I so v transkripciji numerirani – Zjačić je oštevilčil 274 vnosov. Pri tem je bil nekajkrat v zadregi, saj v kodeksu ni vedno povsem jasna razmejitev med različnimi prepisanimi dokumenti. Razlogov za to je več; nekateri dokumenti v LIE I niso vneseni v celoti, po drugi strani pa vsebujejo nekateri notarski instrumenti zapise več različnih pravnih dejanj, ki so se zgodila neposredno eno za drugim. Poleg tega so vnosi iz začetka 16. stoletja drugače koncipirani – ne gre za prepise pravnih dokumentov, temveč za samostojna besedila, ki prehajajo iz enega v drugo.²⁰ Pri takih primerih se je držal pravila, da je zapise posameznih pravnih dejanj z vsaj nekaterimi enakimi podatki v protokolu (bodisi čas in kraj nastanka zapisa in/ali navedene prisotne priče) imel za enovit dokument. Pri sestavljanju transkripcije je poskušal spoštovati zaporedje vnosov, kot je razvidno iz LIE I.

Prepisi posameznih vnosov v transkripciji niso vedno celoviti. V določenih primerih se je namreč odločil za krajšanje besedila, kar je v transkripciji nakažal z uporabo zaporednih pik. Za tak ekonomičen pristop se je odločil v tistih primerih, kjer je bil po njegovem mnenju določen del notranje strukture listine predolg in mu ni predstavljal večjega pomena za vsebino dokumenta oziroma razumevanje pravnega dejanja. Na krajšanje je opozoril tudi v opombah, kjer je navedel, da gre na primer za daljšo arengo z versko vsebino, invokacij, v določenih primerih pa se je odločil tudi za krajšanje koroboracija in eshatokola.²¹ Prav tako je izpuščal večje dele tistih dokumentov, ki so se v podobni obliki že pojavili med predhodnimi vnosi, na primer pri več zaporednih podelitvah zemljišča v fevd, ki so se vsebinsko med seboj razlikovali le glede na prejemnika ter lokacije zemljišča.

¹⁸ Izmed treh foliacij je Zjačić izbral tisto, ki jo je v začetku 20. stoletja v kodeks vnesel Anton Pogatschnik. Iz njegovega zapisa na začetku LIE I je razvidno, da je pri svojem delu izhajal iz popisa vseh vključenih dokumentov, ki ga je v začetku 16. stoletja sestavil škof Campegio ter vnesel na zadnje strani LIE III.

¹⁹ Čeprav je dandanes v kodikologiji bolj uveljavljeno označevanje s črkama 'r' za *recto* in 'v' za *versus* stran, se bom v nadaljevanju prispevka držali sistema, ki ga je pri transkripciji uporabljal Zjačić.

²⁰ Predvsem zaradi vstavkov iz časa škofa Campegia, pri katerih ni razvidna takšna vestnost spoštovanja prvotne notranje strukture kodeksa, je bolje govoriti o 275 vnosih.

²¹ Na primer Zjačić, Bilješke, v: *Liber*, str. 7, op. 93 – 95; Zjačić je izpustil drugi del invokacije, arengo s kanonsko vsebino ter koroboracij pri prepisu listine cesarja Otona II. (Zjačić, *Liber*, 7–8, vnos št. 4).

Poleg foliacije je v besedilo vrnil tudi svoje neposredne zaznamke pravopisne in slovnične narave. Napačno črkovane besede je v oklepajih popravil; besedam v napačnem sklonu je dodal popravljeno različico ob upoštevanju skladijskih razmerij znotraj stavka.

Poleg natipkanega besedila so listi transkripcije opremljeni tudi z Zjačićevimi ročnimi zaznamki. Ti prevladujejo v drugi polovici besedila, saj je ročno vnašal sklice na opombe. Dodal je tudi nekatere posamezne komentarje filološkega značaja. Pri večini numeriranih vnosov je ročno dopisal datum nastanka dokumenta s števnikami v obliki LLLL, DD. MM.²² Nekajkrat – in ne vedno – je tudi opozoril na napačno indikcijo. Poleg tega je pri prepisih listin, ki vsebujejo pomembne politične akterje (kralje, cesarje, oglejske patriarhe, papeže ...), ročno pripisal, za katero osebo gre, ter zraven dodal še letnice delovanja oziroma vladanja. Zjačiću lahko pripišemo tudi podčrtovanje določenih delov posameznih vnosov – na ta način so izpostavljene pomembnejše besedne zveze, imena akterjev pravnega dejanja, označba pravnega dejanja... Vse te rokopisne opombe in označbe kažejo na avtorjevo uporabo rokopisa; videti je, kot da si je želel z njimi olajšati rokovanje s svojim delom. To je vsekakor razumljivo, saj je nekaj let po dokončanju transkripcije Zjačić izdal pomemben ter obsežen prispevek o zemljiškoposestnih odnosih poreške škofije, ki v celoti temelji na transkripciji LIE I do te mere, da je mogoče podčrtane dele ter tiste vnose, ki jih je še posebej označil, neposredno povezati z njegovim prispevkom.²³

Analiza znanstveno-kritičnega aparata prinese dodatne informacije o Zjačićevem delu na rokopisu. Obsežen aparat je dopolnjen s sklici na posamezne opombe, ki so praviloma vstavljene v besedilo transkripcije na relevantnih mestih, pri zadnjih petstotih opombah pa je zgolj na vrh posameznega lista transkripcije pripisano, katere opombe zadevajo besedilo na dotični strani. Med njimi prevladujejo predvsem opombe filološke in pravopisne narave. Večinoma je na ta način želel opozoriti na napačno črkovanje posameznih besed ali pa je popravil napake v skladnji.²⁴ Redkeje je želel izboljšati slog in razumevanje be-

²² Večina dokumentov, vnesenih v LIE I, podaja letnico nastanka dokumenta v besedni obliki, datum pa je v večini primerov podan v bolonjskem načinu datiranja. V tistih primerih, kjer je bil datum podan v odštevalni obliki (*exeunte*), si je za določitev točnega datuma kar nekajkrat pomagal z grafično ponazoritvijo dni v dotičnem mesecu.

²³ Mirko Zjačić, Posjedovni odnosi porečke crkve od VI. do XVI. stoljeća, *Jadranski zbornik* VIII, 1973, 33–104.

²⁴ Na primer Zjačić, Bilješke, v: *Liber*, str. 21, op. 300: *exenpli* namesto *exemplavi*; str. 23, op. 323: *compliaui* namesto *compilauit*; str. 25, op. 361: *ante presentia* je postavil v akuzativ.

sedila.²⁵ Opombe tega tipa smiselno dopolnjujejo njegove pravopisne, slogovne in slovnične popravke, ki jih je vnesel v besedilo transkripcije. V znanstveno-kritičnem aparatu je opozoril tudi na problematiko različnega zapisa enakega osebnega ali krajevnega imena znotraj istega dokumenta.²⁶ Izpostavil je tudi napačno rabo določenih abreviacij in kontrakcij.²⁷ Poleg tega so pomembne, a redke tudi opombe, ki zadevajo področje diplomatike, s katerimi je Zjačić komentiral formular prepisane listine.²⁸ V opombah je želel tudi razložiti pomen posameznih besed. Pri določenih izrazih (predvsem s področja prava) je v opombah dopisal razlago.²⁹

V drugo skupino opomb, ki je bistveno manjša od prve, spadajo tiste, ki zadevajo zunanje značilnosti rokopisa. Zjačić je na določenih mestih opozoril na lakune v izvornem besedilu³⁰ – te so prav tako pomembne z vidika diplomatske analize – prazne strani ter vrinjene vnose.³¹ Poleg tega je nekajkrat opozoril tudi na sočasne ali poznejše popravke pisarjev.³²

Že iz transkripcije je razvidno, da so določeni vnosi v LIE I podvojeni – bodisi gre za enako besedilo ali za poznejši prepis, ki je vnesen v kodeks kot samostojen vnos. Tudi tovrstne informacije je vključil v znanstveno-kritični aparat, vendar se je pri primerjavi dokumentov večkrat zmotil. Nekateri vnosi, ki jih je prepoznal kot podvojene, to niso, po drugi strani pa večine podvojitvev ni zajel.³³

²⁵ Na primer prav tam, str. 12, op. 186: v izvorniku je izpuščen *ut*, ki ga je Zjačić dodal; str. 24, op. 348: med dva samostalnika je vstavil veznik *et*.

²⁶ Na primer prav tam, str. 22, op. 305: dva različna načina zapisa imena poreškega škofa Fulkerija, *Fulcherius* ter *Fulcerij*; str. 50, op. 621: osebno ime *Bertulinus* je zapisano v treh različnih oblikah znotraj enega vnosa.

²⁷ Na primer prav tam, str. 19, op. 273: za krajšanje besede *archidiacono* je uporabljena nepravilna kontrakcija; str. 21, op. 291: nepravilna okrajšava za osebno ime *Henricum*; str. 24, op. 339: beseda *uidelicet* je nenavadno krajšana.

²⁸ Na primer prav tam, str. 9, op. 139 in str. 11, op. 161: Zjačić je opozoril, da prepisani listini nimata običajne verbalne invokacije.

²⁹ Na primer prav tam, str. 10, op. 153: *denatica* je letna dajatev škofu; str. 13, op. 192: *semita* je pot oziroma steza; str. 22, op. 312: znak za križ v pomenu *bivium*, križišče.

³⁰ Le-te so v izvorniku predvsem na mestih, kjer bi moralo biti vstavljeno določeno osebno ali krajevno ime oziroma v koroboracijo, na primer prav tam, str. 10, op. 142–144: v prepisu listine je puščen prazen prostor za ime opata, ime cerkve ter navedbo zemljišča v vprašanju; str. 15, op. 217: v prepisu listine manjka navedba dneva in meseca izstavitve listine.

³¹ Na primer prav tam, str. 17, op. 250; str. 51, op. 645.

³² Na primer prav tam, str. 9, op. 132: *Pasicius* popravljeno v *Pasinus*; op. 138: *vicesimo* prečrtano in popravljeno v *primo*; str. 82, op. 1143: pod prvotnim zapisom *Ioannis et Pauli* so naknadno vnesene pikice, ki nakazujejo napako, nad besedilom pa je napisan popravek *Philippi, et Iacobi*.

³³ Na primer vnosa št. 236 in 252 je prepoznal kot enaka, čeprav nista, prav tako vnos št. 245 ni enak vnosu št. 264.

Z opombami je želel opozoriti na določene grafične elemente v izvorniku, na primer na mesto, kjer je v LIE I vladarjev monogram.³⁴ Redkeje je opozoril na posebnosti pri videzu posamezne strani, kot so na primer rubrike, uvedene ob robu izvirnega besedila z namenom lažje orientacije po besedilu. Služile so mu predvsem pri primerjavi ortografije osebnih in krajevnih imen; stranske rubrike, delo enega izmed prepisovalcev, prinašajo kodeksu sočasno poimenovanje krajev in oseb in posledično ponujajo možnosti za zanimive primerjave.

Opombe interpretativnega značaja so zelo redke in predstavljajo manj kot en odstotek vseh opomb. Kot primer omenimo opombo pri prepisu enega od notarskih instrumentov, kjer so kot pričé navedeni vsi kleriki poreške cerkve. Po Zjačićevem mnenju je razlog za tako izvedbo izraz želje po večji garanciji za izvedbo sklenjenega pravnega dejanja.³⁵

Prav tako so redke tiste opombe, ki opozarjajo na nedoslednosti prepisovalcev, ki so posamezne prepise dokumentov vnašali v LIE I. Zjačić je na primer zabeležil svoje opažanje, da je določen pisar nevešč latinščine, saj se v prepisu pojavljajo take slogovne, slovnične ter pravopisne napake, ki jih najverjetneje v izvorniku ni bilo.³⁶

Primerjava Zjačićeve transkripcije s kodeksom

Primerjava Zjačićevega prepisa poreškega kodeksa pokaže na določene nedoslednosti, ki so lahko ključnega pomena za delo s prepisom ter pripadajočim znanstveno-kritičnim aparatom. V transkripciji so okrajšave iz besedila kodeksa večinoma ustrezno razvozlane. Besedilo svoje transkripcije je po lastni presoji opremil z velikimi tiskanimi črkami ter ločili, četudi pri tem ni izhajal neposredno iz izvornika. Z uporabo velikih tiskanih črk je želel na določenih mestih nakazati zunanje značilnosti rokopisa,³⁷ vendar pri tem ni ubral enovitega pristopa. Posledično predstavlja nekonsistentnost pri prepisu izvornika eno izmed težav, saj si uporabnik ne more ustvariti splošne slike o uredniški politiki prepisovalca. Primer, pri katerem je raba velikih črk še posebej pomembna tudi z vidika diplomatične analize zunanjih značilnosti, je listina cesarja Otona II. iz

³⁴ Na primer prav tam, str. 7, op. 98: za monogram cesarja Otona II; str. 9, op. 137: za monogram kralja Henrika IV.

³⁵ Prav tam, str. 35, op. 479.

³⁶ Na primer prav tam, str. 9, op. 134: dispozitivni del listine je poln napak in nerazumljiv; str. 17, št. 253.

³⁷ Na primer klavzula *ANATEMA RAMATA* (pravilno je *ANATHEMA MARATHA*), LIE I, 23a; Zjačić, *Liber*, 26, št. 13.

leta 983. V izvorniku so povsem očitno uporabljene drugačne črke pri zapisu cesarjevega imena; ne le, da so majuskulne, tudi izvedba je povsem drugačna od preostalega besedila.³⁸

V določenih primerih je poskušal upoštevati tudi nekatere druge zunanje značilnosti vnosov oziroma jih je omenil v znanstveno-kritičnem aparatu (opozorila sem na monogram cesarja Otona II.). Oglejmo si primer prepisa svečanega privilegija papeža Aleksandra III. iz leta 1177.³⁹ Pisar, ki je listino prepisal v LIE I, si je zelo prizadeval, da bi mu uspelo ohraniti čim več zunanjih značilnosti listine. Te so razvidne predvsem v eshatokolu. Po prepisanem besedilu je na sredino strani prerisal papeževo roto, v kateri je mogoče razbrati imeni sv. Petra, sv. Pavla, papeževo ime ter besedilo papeževe divize. Desno od rote je prerisal monogram s papeževim zaključnim blagoslovom (*BENE VALETE*). Papežev podpis je prepisal neposredno pod monogram. Poskušal je slediti celo podpisom prisotnih kardinalov, ki so v papeških listinah navedeni v treh stolpcih; levo kardinali duhovniki z rimskimi titularnimi cerkvami, na sredini kardinali škofje ter desno kardinali diakoni. Zaradi prostorskih omejitev je prva dva stolpca umestil na eno stran, zadnjega pa desno na sosednjo stran. Posebej se je posvetil prerinovanju raznolikih in oblikovno dodelanih križev pred imeni kardinalov. Navedeni sestavni deli eshatokola so najbolj karakteristične in razpoznavne značilnosti svečanega privilegija.⁴⁰ Zjačićeva transkripcija žal ne prinaša informacij o tako zanimivem poskusu posnemanja videza papeškega privilegija. Od grafičnih znakov prinaša le križe (v obliki znaka +) pred imeni kardinalov, ki so navedeni v enovitem stolpcu drug za drugim. V opombi v znanstveno-kritičnem aparatu je sicer nakazal obstoj rote, vendar jo je razumel kot preris papeške svinčene bule (!), in ne ključen sestavni del papeževega podpisa. Prav tako ni omenil monograma.⁴¹ Drugačen pristop je ubral pri listini kralja Rudolfa I., kjer se je odločil za razvozlanje monograma.⁴²

³⁸ LIE I, 13a; Zjačić, *Liber*, 7, št. 4.

³⁹ LIE I, 26–27; Zjačić, *Liber*, 29–30, št. 16.

⁴⁰ O videzu listin papeške pisarne glej Dušan Kos, Videz listin papeške pisarne, v: *Slovenija v papeških listinah = Slovenia in Papal Documents* (Razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana, Narodna galerija, 8.–30. 5. 1996, ur. France M. Dolinar), 33–43, za papeške privilegije posebej 37–38; Peter Štih, Struktura in vrste papeških listin, v: *Slovenija v papeških listinah*, 45–56, posebej 47–48.

⁴¹ Zjačić, Bilješke, v: *Liber*, str. 11, op. 70: prerisano roto je komentiral kot neveščje preslikano *bullae plumbeae*.

⁴² LIE I, 168a; Zjačić, *Liber*, 280, št. 160; glej tudi LIE I, 14; Zjačić, *Liber*, 40, št. 16 za monogram cesarja Otona II.

Tudi nekatere druge zunanje značilnosti rokopisa ter posebnosti videza strani so ostale neopažene. Razvidno je, da določeni vnosi iz prve faze nastanka LIE I vsebujejo poskuse upoštevanja določenih paleografskih elementov izvirnih listin, ki jih je pisar prepisal v kodeks. Pri nekaterih majuskulnih črkah je na primer razvidna želja po posnemanju grafičnih značilnosti gotice 13. stoletja.⁴³ Problematična je tudi nedoslednost pri omembah menjav rok pisarjev. Iz primerjave s kodeksom je razvidno, da je primerov menjav rok vsekakor več, kot jih je Zjačić opazil in zabeležil.

V prvem delu je bilo že rečeno, da je Zjačić v določenih primerih izpuščal sestavne dele prepisov listin. Ne le, da je izpustil določene dele formularja prepisane listine – pri zgoraj obravnavanem papeškem privilegiju je izpustil velik del koroboracija kanonskega značaja, s čimer v transkripcijo ni prišla še ena posebnost in značilnost, ki nakazuje na papeški svečani privilegij, to je dvojni zaključni aprekacijski *amen* –, izpustil je tudi kar nekaj overovitev ravenskih notarjev, ki so na začetku 16. stoletja overovili večino vnosov v LIE I.⁴⁴ Zjačić jih je začel v transkripcijo dodajati šele od vnosa št. 63. dalje. Pripisi ravenskih notarjev so za razumevanje strukture LIE I ter njene zgodovine zelo pomembni. Kot smo že omenili, je bila večina dokumentov v knjigo prepisanih za čas škofa Pavara v drugi polovici 15. stoletja, vendar je bilo mogoče z natančnim pregledom posameznih vnosov, medsebojno primerjavo ter predvsem s kodikološko in paleografsko analizo določiti več različnih faz nastajanja celotne knjige. S pomočjo pripisov notarjev je možno časovno opredeliti, kdaj je bilo določeno besedilo vpisano v kodeks. Vnosi, ki se zaključujejo z overovitvami ravenskih notarjev, so morali biti v knjigo vneseni pred avgustom 1519. Posledično so overovitve ravenskih notarjev (ter analiza le-teh) pomembne za rokovanje z LIE I ter za razumevanje možnosti njene uporabe.⁴⁵

Nekatere napake v transkripciji so vsebinske narave in uporabnik mora biti nanje še posebej pozoren. Kot primer omenimo nepravilno razvozlavanje posameznih osebnih imen. Ta so v kodeksu večkrat nakazana zgolj z začetno črko (na primer patriarhovega) imena. Večinoma je iz datacije prepisane listine oziroma iz rubrik ob robu strani, ki prinašajo imena akterjev v dokumentu, možno ugotoviti, za koga gre. Kljub temu v transkripciji ni vedno tako. Omenimo zgolj

⁴³ Na primer LIE I, 49.

⁴⁴ Zjačić, Bilješke, v: *Liber*, str. 49, št. 617 je zapisal, da izpušča overovitve ravenskih notarjev namensko.

⁴⁵ Za več informacij o fazah nastajanja kodeksa glej Ana Jenko Kovačić, *Poreška Iurium Episcopaliū Liber I*, v tisku.

primer poreškega kanonika in notarja Ipolita, ki je v LIE I zastopan z devetimi notarskimi instrumenti, za katerih izdelavo je bil zadolžen in časovno spadajo med leta 1290 in 1297.⁴⁶ Njegov polni naziv vsebuje tudi ime osebe, od katere je prejel dovoljenje za opravljanje notarskega poklica; v dotičnem primeru gre za oglejskega patriarha Rajmonda della Torre.⁴⁷ Njegovo ime je nakazano zgolj z inicialkami. Bodisi zaradi nečitljivosti izvirnih listin in/ali površnosti pisarja, ki je vnašal prepise v LIE I, začetne črke patriarhovega imena ni vedno mogoče najbolje razbrati. V petih primerih je Zjačić zgolj prepisal – ustrezno – črko R. V enem primeru je namesto črke R v izvirniku zapisana mala črka p, postavljena med dve piki (.p.), kar je Zjačić transkribiral kot *patris*. V opombi je zapisal, da v devetdesetih letih 13. stoletja ni bilo patriarha, katerega ime bi se začinjalo na črko p, zato se mu je zdela taka transkripcija najbolj na mestu. V dveh primerih je začetno črko patriarhovega imena razbral kot črko B, v še enem primeru pa je to črko celo razvozlal v *Bertoldi*.⁴⁸ Povezava z oglejskim patriarhom Bertoldom je neumestna, saj je deloval v letih 1218–1251, patriarh Rajmond della Torre pa v letih 1273–1299, torej časovno ustreza delovanju poreškega notarja Ipolita.

Zaključek

Zjačićev metodološki pristop k transkribiranju LIE I odraža duh časa, v katerem je ta pomembni paleograf in pravnik deloval. Kodeks je zanj v prvi vrsti predstavljal zgolj kopijalno knjigo v najbolj splošnem pomenu besede, to je

⁴⁶ Notar Ipolit je v LIE I omenjen v desetih primerih. Tu se naslanjam na le tistih devet primerov, pri katerih je v eshatokolu podpisan kot notar, ki je listino napisal; posledično je uporabil svoj celotni naziv. Drugače je bilo v tistem enem primeru, kjer je naveden zgolj med poznejšimi prepisovalci ene izmed listin; tam je omenjen zgolj kot prezbiter Ipolit. Od devetih primerov jih je sedem datiranih, dva pa sta brez datacije.

⁴⁷ *Ego presbiter Ipolitus, canonicus Parentinus, domini R patriarche Aquilegensis, Istrie atque Carniole incliti marchionis, notarius.*

1290, 15. 12.: LIE I, 166–166a; Zjačić, *Liber*, 274–276, št. 159.

1294, 15. 4.: LIE I, 225a; Zjačić, *Liber*, 387–388, št. 201.

1294, 26. 9.: LIE I, 229–229a; Zjačić, *Liber*, 395–396, št. 205.

1294, 1. 10.: LIE I, 229a–230; Zjačić, *Liber*, 396–397, št. 206.

1296, 2. 11.: LIE I, 248; Zjačić, *Liber*, 429–430, št. 218.

1297, 24. 6.: LIE I, 253–254; Zjačić, *Liber*, 441–443, št. 226.

1297, 23. 12.: LIE I, 261–262; Zjačić, *Liber*, 456–458, št. 230.

brez datacije: LIE I, 311a; Zjačić, *Liber*, 559–560, št. 263.

brez datacije: LIE I, 317a; Zjačić, *Liber*, 579–580, št. 267.

⁴⁸ Za ta primer imamo ohranjeno še eno transkripcijo; ta listina je namreč tudi v Kandler, CDI II, 837, št. 468. Inicialka patriarhovega imena je transkribirana kot črka R.

nabor določenega števila prepisov oziroma vnosov.⁴⁹ Zjačićev pristop k LIE I in prepisanim dokumentom za potrebe zgodovinopisja nam je najbolj jasen, če vzamemo v roke njegov že omenjeni znanstveni članek o zemljiških pravicah poreške škofije. Članek povsem sloni na informacijah iz prepisov v LIE I, vendar se avtor ni posvetil kodeksu kot celoti, temveč je izoliral le tiste prepise, ki jih je potreboval. Poleg tega je pri delu za prispevek razumel vnose v LIE I kot reprezentativne za celoten nabor dokumentov, ki jih je tedaj imela poreška škofija – ni posebej opredelil, da to temo raziskuje zgolj na podlagi LIE I, obenem pa ni upošteval tudi drugih dokumentov, ki zadevajo to področje. Posledično ni posvečal večje pozornosti vprašanjem, ki jih tak kompendij kot celota prinaša s seboj in na katere je treba biti pozoren pri transkripciji. Uvodoma sem izpostavila pomen celovitega pristopa k obravnavi kodeksa z namenom pridobitve zadostne količine informacij, na podlagi katerih je mogoče prepise označiti kot verodostojne oziroma uporabne za potrebe zgodovinopisja. Zato je celovita transkripcija z upoštevanjem vseh notranjih in zunanjih značilnosti posameznih vnosov ključnega pomena za delo raziskovalca. Vprašanje avtentičnosti prepisov je še posebej pomembno pri preučevanju raznih zemljiških pravic določenih institucij zaradi tendence po ponarejanju. Poreška škofija v tem oziru ni nobena izjema; spomnimo le na že omenjeni Evfrazijev privilegij, ponarejen najverjetneje v drugi polovici 12. stoletja. Metodološko ustrezno je Zjačićevo upoštevanje zaporedja vnosov, kot ga prinaša rokopis, saj je način sestavljanja takega kodeksa poveden element pri ugotavljanju namena nastanka dela in politike redaktorja.

O Zjačićevem načinu dela pričajo poudarki analize transkripcije ter znanstveno-kritičnega aparata. Slednji je zasnovan zelo izčrpno predvsem pri filoloških vprašanjih, ki odražajo avtorjevo natančno okupacijo z LIE I, prav tako pa so pomembne nekatere vsebinske in interpretativne opombe. Nasprotno je manj pozornosti posvetil tistim elementom besedila, na podlagi katerih je mogoče sklepati o fazah nastanka ter delu pisarjev. V znanstveno-kritičnem aparatu je nekajkrat omenil menjave rok pisarjev ter posamezne prazne strani. Slednje informacije so pomembne za kodikološko analizo leg. Pri tovrstnih opombah in zaznamkih ni bil konsistenten in posledično si ni mogoče ustvariti ustrezne celovite slike o nastajanju kodeksa. S fazami nastanka je povezano tudi upoštevanje vseh notranjih značilnosti besedila. Sem spadajo predvsem overovitve ravenskih notarjev iz leta 1519, ki jih Zjačić ni vedno vključil. Izpuščal je tiste dele formularja, ki po njegovem mnenju niso bistveno prispevali k razumevanju pravnega

⁴⁹ Zjačić, Posjedovni odnosi, 33–104.

dejanja, vendar je zaradi tega umanjkal na primer za diplomatiko pomemben del papeškega svečanega privilegija, dvojni zaključni aprekacijski *amen*. Prav tako na več mestih ni upošteval zunanjih značilnosti prepisa, ko so poudarjene črke ter inicialke s poskusom posnemanja videza izvirne listine ter ključni sestavni deli eshatokola. Posledično ni mogoče prepoznati ključnih elementov specifičnih listin, ki so izrednega pomena za diplomatično analizo – posebej v primerih, ko izvirniki niso ohranjeni in operiramo le s prepisi.

Poleg navedenih odstopanj od sodobnih strokovnih smernic navajam še nekaj osnovnih priporočil za uporabo transkripcije. Zaradi različnega pristopa k slovničnim, pravopisnim in slogovnim napakam (v določenih primerih je v transkripciji pustil napačen zapis in ga popravil v ustrezni opombi, drugič ravno obratno) je treba nepretrgoma konzultirati znanstveno-kritični aparat. Pri preučevanju zunanjih značilnosti ter diplomatični analizi se uporabnik ne more zanesti na transkripcijo, temveč je poglobitnega pomena, da vzame v roke LIE I. Dvojna preverba posameznih imen, posebej če je v opombah nakazano, da ta v besedilu kodeksa niso izpisana v celoti, je ravno tako na mestu. Poleg tega moramo biti pozorni na vsebinske in interpretativne napake pri Zjačićevi transkripciji. Izpostavila sem zamenjavo rote s papeško divizo za svinčeno bulo ter primer notarja Ipolita.

Kljub navedenim pomanjkljivostim, ki odražajo predvsem razkorak s sodobnimi smernicami, ki danes veljajo za standardne pri rokovanju s tovrstnimi nabori prepisov, je Zjačićeva transkripcija izjemnega pomena. Njegovo skoraj dvoletno delo na kodeksu zagotovo ne predstavlja zaključene celote, kot ga je smatral Munić, saj bi avtor nedvomno tekom priprave besedila za tisk razrešil še nekatere nejasnosti ter nedoslednosti. Prav tako bi prepis najverjetneje opremil z ustrezno spremno študijo. Opozorila v pričujočem prispevku je treba razumeti kot željo po izboljšanju uporabnikove izkušnje, olajšanju dela s transkripcijo ter ne nazadnje seznanitvijo trenutne zainteresirane strokovne javnosti o obstoju tega tipkopisa v neobjavljeni obliki. Zjačićeva transkripcija namreč predstavlja po mojem mnenju enega pomembnejših prispevkov k objavam virov za proučevanje zgodovine srednjeveške Istre. Raziskovalci historičnih disciplin, ki se ukvarjajo s tem prostorom, se kaj hitro srečajo s težavo ohranjenosti virov ter njihovo dostopnostjo. Transkripcija tako pomembne, obsežne in celovite knjige pravic z več kot 260 posameznimi vnosi, od katerih jih je več kot polovica zgoščenih v čas druge polovice 13. stoletja, ni izrednega pomena le za preučevanje preteklosti poreške škofije, temveč tudi za politično, družbeno in gospodarsko zgodovino istrskega polotoka do leta 1300.

Ana Jenko Kovačić

**Transkripcija porečke *Liber iurium episcopalium I*
iz pera Mirka Zjačića: kritički komentar***Sažetak*

Članak se bavi neobjavljenim radom pravnika, arhivista i paleografa Mirka Zjačića, transkripcijom porečke *Liber iurium episcopalium I*. Prijepis se danas čuva u Zavedu za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci s Područnom jedinicom u Puli. Riječ je o važnom pisanom izvoru koji je nastao u drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća za vrijeme porečkih biskupa, Antona Pavara i Girolama Campegia. Kodeks sadrži ukupno 275 prijepisa i zapisa (Zjačić je numerirao 274 zapisa) koji vremenski obuhvaćaju razdoblje od 10. do kraja 13. stoljeća i, posljedično, predstavlja ključni izvor za proučavanje ne samo prošlosti Porečke biskupije nego i svih vidika života u Poreču u to vrijeme. Zjačić je rukopisnu knjigu, koja obuhvaća 320 folija, transkribirao, a tekst je opremio opsežnim kritičkim aparatom s 2.025 napomena. Transkripciji nedostaje popratna studija. Sumarni je uvodnik nakon Zjačićeve smrti dodao Darinko Munić. Sama transkripcija izvedena je preciznošću kojom je autor obradio i druge pisane izvore, a posebno treba naglasiti brojne zabilješke i ispravke filološke prirode. Zjačićeva transkripcija porečke rukopisne knjige zanimljiva je sa stručnog gledišta, posebno ako njegov rad usporedimo s izvornikom u Poreču. Kod svojeg rada većinom nije uzimao u obzir neke značajne elemente teksta koji se danas smatraju presudnim pri obradi kartulara, registara i sličnih radova zbog posebne prirode tih djela – tu je, prije svega, riječ o vanjskim značajkama rukopisa te određenim sadržajnim elementima, kao što su u ovom primjeru potpisi četvorice ravenskih bilježnika, koji su 1519. godine većinu unosa u kodeksu ovjerali. Zjačićev metodološki pristup originalu odražava duh vremena u kojem je taj znameniti hrvatski paleograf djelovao. Kodeks je za njega u prvom redu predstavljao samo kopijalnu knjigu u najužem i tradicionalnom značenju te riječi, a to je skup transkripcija dokumenata. Autor se nije posvećivao pitanjima koja se postavljaју o takvom kompendiju kao cjelini, a – posljedično – u transkripciju, odnosno znanstveno-kritički aparat nije uključivao one elemente koji se danas smatraju vrlo bitnima pri obradi takvih djela. Unatoč tome treba zaključiti da Zjačićeva transkripcija predstavlja važno te opsežno djelo za proučavanje porečke srednjovjekovne povijesti i bila bi šteta kada bi ostala u tipkopsnom obliku bez odgovarajućeg kritičkog komentara.

Ključne riječi: Mirko Zjačić; *Liber iurium episcopalium I*; transkripcija; Poreč; pisani izvori.

Ana Jenko Kovačić

The Transcription of the *Liber iurium episcopalium I* from Poreč by Mirko Zjačić: a Critical Commentary

Summary

The paper analyses the transcription of the Liber iurium episcopalium I from Poreč – an unpublished work authored by lawyer, archivist and palaeographer Mirko Zjačić. The transcript is currently in the safekeeping at the Institute of Historical and Social Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Rijeka with Local Unit in Pula. This is a very important written source, dating back to the second half of the 15th and the first half of the 16th century, the time of Antonio Pavaro and Girolamo Campegio, bishops of Poreč. The Codex includes a total of 275 transcripts and notes (Zjačić recorded 274), which cover the time span from the 10th to the end of the 13th century. Consequently, it presents the key source for studying not only the history of the Poreč diocese, but also all aspects of the life in Poreč in this period. Zjačić transcribed this handwritten book, which contained 320 sheets, and added a comprehensive critical appendix including 2,025 remarks. The transcription however lacks an accompanying study. After Zjačić's death, Darinko Munić wrote a summary introduction. The transcription itself has been performed as meticulously as have other written sources been tackled by the same author. Particularly noteworthy are many notes and corrections of philological nature. Zjačić's transcription of the Poreč handwritten book is very interesting from the professional angle, especially when compared with the original in Poreč. He mainly did not take into account certain major text elements, which are today considered crucial for the analysis of cartularies, registries, etc. due to the special nature of these works – mainly visual features of the manuscript and certain elements of the content thereof – for instance signatures of four notaries from Ravenna, who in 1519 notarised the majority of the entries in the Codex. Zjačić's methodological approach to the original reflects the spirit of the time when this prominent Croatian palaeographer was active. The Codex for him primarily presented only a book of copies in the narrowest and most traditional meaning of the word, i.e. a set of transcriptions of documents. The author was not dedicated to the questions usually posed in the context of such a compendium as a whole. Consequently, the transcription and the scientific critical appendix include no elements that are today considered important for the analysis of the works of this type. Nevertheless, it may be justly concluded that the transcription by Zjačić represents a major and comprehensive work for studying the mediaeval history of Poreč. It would be a shame if it were to remain in printed form only, without a deserved critical commentary.

Keywords: Mirko Zjačić; *Liber iurium episcopalium I*; transcription; Poreč; written sources.

